

Ганна Савчук

Рівненський державний гуманітарний університет, Україна

РОЛЬ Т.Г. МАСАРИКА У ФОРМУВАННІ ПАРЛАМЕНТСЬКОЇ ДЕМОКРАТІЇ

Hanna Savchuk

Rivne State University of Humanities, Ukraine

THE ROLE OF T.G. MASARYK IN THE FORMATION OF PARLIAMENTARY DEMOCRACY

The article analyzes the formation of parliamentary democracy in the First Czechoslovak Republic, which during the interwar period remained one of the most democratic countries in the region. The main attention is paid to the first President – Tomas Garrigue Masaryk, whose ideas and political activities largely influenced the organization of political life in the newly created state. The research describes basic principles and operation of the driving forces of the Czechoslovak model of parliamentary democracy and place and role of political parties in the political system; the basic factors of fragmentation of the political party spectrum. It was established that the political elite could provide stability in Czechoslovakia due to the use of consensus and compromise in resolving the conflicts.

Key words: First Czechoslovak Republic, T.G. Masaryk, parliamentary democracy, political parties.

Внаслідок Першої світової війни докорінно змінився геополітичний простір Європи. Падіння монархій призвело до інтеграційних процесів та утворення нових держав, які стали на шлях самостійного розвитку. Таким чином, внаслідок розпаду Австро-Угорської імперії утворюється нова держава – Чехословаччина, яка визначила характер свого політичного устрою як демократичний. Поява незалежної держави у 1918 р. є однією з ключових подій в чеській історії, тому розкриття ідейних основ держави залишається актуальним. В зв'язку з цим особливого значення набуває становлення та розвиток державних інститутів.

Важлива проблема яка постала перед новоствореною державою це визначення характеру державної влади. Питання форми державного устрою піднімалось ще в ході війни, та мало різні думки щодо його вирішення. З огляду на тематику нашого дослідження, в першу чергу мова йтиме про бачення Т. Масарика, який відіграв значну роль у організації нової держави, протягом війни був ідейним натхненником незалежності чехів і словаків та лідером еміграційного опору. Його ідеї, політична діяльність та стиль політики значною мірою впливали та коригували процеси які відбувались у період становлення та розвитку Чехословаччини.

Важко констатувати коли і як було вирішено обрати республіканську форму державного устрою, проте, важливо розглянути еволюцію цієї ідеї, яка власне 28 жовтня 1918 р. була втілена в життя.

Ще до початку Першої світової війни чеська інтелігенція не прагнула політичної незалежності. Довоєнна державно-правова програма була монархічно-роялістичною лише окремі особистості були республіканцями, проте цей республіканізм носив програмний характер. У праці «Світова революція»¹ Т. Масарик зазначає, що коли він покидав країну він і сам був теоретичним республіканцем. Конкретизував свої плани щодо майбутнього Чехословацької держави Масарик вже в жовтні 1914 р. Це відбулося у розмові з Р. Сетоном-Уотсоном і в меморандумі «Незалежна Богемія», який було направлено британському міністру закордонних справ Е. Грею 1 травня 1915 р. В них він стверджував про необхідність утворення Чехословацької держави².

¹ Масарик, Т.Г. (1926-1927). *Мировая революция*. Т. 2. Прага, 225.

² Кравчук, О. (2010). Т. Г. Масарик про ідею Чехо-Словацької держави та принципи її національної політики. *Проблеми історії Центральної та Східної Європи: зб. наук. праць*, 116-122.

В меморандумі який Т. Масарик подав французькому уряду і союзникам в лютому 1916 р. він офіційно висловився за республіку. Остаточна республіка була проголошена у Вашингтонській декларації 16 жовтня 1918 р. Хоча декларація була радше політичною програмою, однак вона відкидала ідею федерації і проголосила самостійність Чехословацької держави, яка мала інституціоналізуватися на принципах демократії¹. Щодо настроїв які панували в цей період в середині країни, Т. Масарик зазначає: «російська революція у нас, як і в інших державах вабила рішуче звернення умів до республіки; вперше відкрито було висловлено це бажання на зборах, організованих Соціалістичною Радою 14 жовтня 1918 р. у Празі, а також у багатьох містах і містечках в провінції»². Таким чином, у ході війни ідея Чехословацької державності і незалежності розвинулась і набула чітких рис.

Вже 1920 р. у своїй відповіді на вітання з нагоди дня народження, Масарик зазначив: «Я сам вважаю, республіканську форму держави за велике досягнення і політичний ідеал. Це велика справа, що ми досягли республіки»³.

Взявши за основу побудови чеської держави кращі зразки демократії (що власне відобразилось у процесі розробки конституції, на який мали вплив конституції США, Франції, Швейцарії) Т. Масарик артикулював їх.

28 жовтня 1918 р. Празький Національний комітет проголосив утворення Чехословацької держави.

Згідно Основного закону Чехословаччина була республікою на чолі якої стояв президент, державна влада поділялась на три гілки – законодавчу, виконавчу, судову. Законодавча влада зосереджувалася в руках двопалатного парламенту (Національних зборів). Палата депутатів обиралася на 6 років, а сенат Національних зборів – на 8 років. Президент обирався парламентом на 7 років⁴.

Парламентська демократія є тією формою держави яка передбачає наявність виборного органу народного представництва. Як зазначає український дослідник цієї теми М. Нагорняк, своє ставлення до інституту парламенту та до принципу більшості Т. Масарик сформулював ще в молоді роки: «Ми, люди, маємо право на вибір між кращими та гіршими, але змушені вибрати з гіршого найменшу користь». Ідеалом демократії була б безпосередня влада та управління, але, посилаючись на історичний досвід, як у великих так і в малих державах «демократія може бути лише представницькою», де владою наділені обрані народом представники⁵.

Варто зазначити, що Т. Масарик не ототожнював поняття парламентаризму та демократії, парламентаризм розглядає як систему, за якої конституційна та законодавча влада знаходиться в руках народних представників, які обрані на загальних та рівних виборах і від довіри до яких залежить діяльність уряду⁶. Тому, важливою рисою парламенту є представництво інтересів його виборців, таким чином значну роль у цьому процесі відіграють політичні партії.

Якість функціонування парламенту Т. Масарик пов'язує з громадянами які його обирають: «На чолі нашого державного апарату стоять Національні Збори. У нас, як і скрізь, парламент має недоліки, які пов'язані з принципом пропорційного представництва. Скарги на парламент такі ж старі як і парламенти... Насправді ж цим виборці виправдовують дивним чином самих себе»⁷. А в праці «Світова революція» зазначає: «Справжня реформа парламенту відбудеться завдяки зміні виборців, завдяки їх політичній освіті і морального рівня»⁸.

Парламентська система Першої Чехословацької республіки являла собою варіант Австрійської виборчої системи із загальним виборчим правом та розподілом місць у Національних Зборах відповідно до пропорційного представництва. Від виборів до виборів легітимними повноваженнями володів кабінет міністрів, у формуванні якого вирішальним фактором була партійна система республіки⁹.

¹ Declaration of independence of the Czechoslovak nation. <<https://archive.org/details/declarationofind00czec>>

² Масарик, Т.Г. (1926-1927). *Мировая революция*. Т. 2. Прага, 226.

³ Herben, J.(1947). *T.G. Masaryk život a dílo presidenta osvoboditele*. Praha: Sfinx B. Janda, 496.

⁴ Ústavní listina Československé republiky (1920). <http://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1920.html>

⁵ Нагорняк, М.М. (2009). *Національно-державницька концепція Томаша Масарика*. Київ, 176.

⁶ Нагорняк, М.М. (2009). *Національно-державницька концепція Томаша Масарика*. Київ, 178.

⁷ Masaryk, T.G. (2007). *Cesta demokracie. Projevy-články-rohovory*. D. 2. Praha, 208.

⁸ Масарик, Т.Г. (1926-1927). *Мировая революция*. Т. 2. Прага, 285.

⁹ Піковська, Т.В. (2009). Місце і роль політичних партій в першій Чехословацькій республіці (1918-1938 рр.). *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*, 244.

Томаш Масарик, виходячи із власного досвіду парламентської роботи (за часів Австро-Угорської імперії) та практики політичної боротьби, зазначав, що парламент без партій немислимий. Президент підкреслює, що «кожна партія, якщо вона визнає політику держави й саму державу, має право на участь в її управлінні, і це є її обов'язком»¹. Сам Т. Масарик, по завершенню війни був безпартійним. Партія реалістів без свого лідера поступово розпадалась, а в 1922 р. зовсім зникла. Своє президентство Масарик розумів як надпартійне, спрямоване, в першу чергу, на гармонізацію внутрішньополітичних відносин.

Потрібно зазначити, що основний закон республіки не містив навіть і згадки про політичні партії, тому їх компетенції юридично не були визначені. Правове визнання отримували лише ті політичні партії, яких норми права торкались безпосередньо. Не існувало нормативного акта, який регулював порядок створення політичних партій².

Запорукою демократичного устрою міжвоєнної Чехословаччини була плюралістична організація влади, причому як у політичній області, так і у сфері інтересів різноманітних політичних формувань. У палітрі приблизно 30-ти партій могли бути репрезентовані майже всі ключові економічні, соціальні та культурні вимоги громадян³. Багаточисельність політичних партій зазвичай свідчить про політичну нестабільність і незрілість суспільства, однак, на думку Й. Гарни, на прикладі міжвоєнної Чехословаччини цей тезис не виправдався, оскільки криза 30-х рр. була викликана зовнішніми чинниками (а саме ростом агресії німецького фашизму). Однак, така думка є досить спірною. Е. Бенеш, розмірковуючи про причини поразки «першої республіки» відзначав в якості серйозного недоліку саме наявність багаточисельності політичних партій. На думку другого президента Чехословаччини, це призводило до підміни державних інтересів партійними, атомізації держави, олігархічному партійному управлінню⁴.

Чеський дослідник Й. Гарна відзначає, що у Першій Чехословацькій республіці політичні партії були основними суб'єктами структури політичної системи, а відтак – виконували притаманну їм роль в громадянському суспільстві (під їх впливом були сотні професійних, кооперативних, молодіжних, жіночих, спортивних, культурно-просвітницьких та інших організацій, а також мережа видавництв та періодичних органів преси). З певною часткою критичності та іронії, першу республіку можна назвати як державу політичних партій.

Фрагментація структури політичних партій зумовлена рядом об'єктивних чинників. Одним з них був строкатий етнічний склад населення на чеських землях, меншою мірою у Словаччині, які ще протягом 19 ст. розробили власний партійно-політичний спектр, який в цілому відображав його внутрішню соціальну і ідеологічну композицію⁵.

А відтак, російський дослідник А. Бобраков-Тимошкін, основною «віссю» орієнтації політичних партій визначає національну. Практично всі вони, крім комуністів, чітко ідентифікували себе як партії тої чи іншої національності і ділились по цьому признаку на так звані «чехословацькі», тобто ті які об'єднували представників «чехословацького» народу (до їх числа механічно відносили і словацькі партії, які відкидали ідеологію «чехословакізму»), німецькі і партії інших меншин – угорські, польські, русинські, єврейські.

Серед інших «осей» навколо яких будувалась партійна «система координат», дослідник виділяє «ідеологічну» (в тогочасній термінології, мова йшла про опозицію «соціалістичних» і «громадських» партій), «корпоративну» (Республіканська партія хліборобів і дрібних селян традиційно називалась «аграрною» партією, Соціал-демократична і Національно-соціалістична партії робили ставку на робітників і службовців і практично не конкурували «аграріям» на селі і т.д.), а також конфесійну (католицькі партії – Чехословацька народна, Словацька народна партія Глінки, німецька і угорська Християнсько-соціальні – протистояли «прогресистським» і марксистським партіям)⁶.

¹ Нагорняк, М.М. (2009). *Національно-державницька концепція Томаша Масарика*. Київ, 197.

² Піковська, Т.В. (2009). Місце і роль політичних партій в першій Чехословацькій республіці (1918-1938 рр.). *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*, 244.

³ Пословський, Р. (2010). Еволюція традицій партійної демократії в Чехословаччині у міжвоєнний період 1918-1938 рр. *Проблеми історії країн Центральної та Східної Європи*, 108.

⁴ Мар'яна, В.В. (отв. ред.) (2005). Чехія и Словакия в XX веке: очерки истории. Т.1. Москва: Наука, 117.

⁵ Harna, J. (2005). *Politické strany. Vyoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861-2004*. Brno, 535-536.

⁶ Бобраков-Тимошкін, А. (2008). *Проект «Чехословакия». Конфликт идеологий в Первой Чехословацкой республике (1918-1938)*. Москва, 90.

Багаточисельність політичних організацій оберталась перш за все, тим, що жодна з партій не була спроможна створити свій однопартійний уряд, що мав би більшість в парламенті. Кожне з чехословацьких політичних угруповань, переслідуючи свої інтереси, мало враховувати також і пріоритети партнерів із коаліції. Саме коаліційність примушувала партії заручатись у своїй діяльності підтримкою президента, до повноважень якого входило досить багато принципових питань. Так, наприклад, президент Чехословацької республіки після принесення присяги вже міг бути усунутий зі своєї посади до чергових президентських виборів, але сам мав право розпуску Національного Зібрання та призначення нових парламентських виборів. Президент мав також фактично необмежене право законодавчої ініціативи: для того, щоб будь-яке його рішення набуло сили закону, вимагався підпис лише одного міністра будь-якого відомства. У випадку відмови від підпису міністр міг бути відправлений у відставку, оскільки президенту належало право призначення та звільнення всього уряду¹.

Позитивним аспектом розвитку парламентської демократії в Першій Чехословацькій республіці можна вважати коаліційний плюралізм, який базувався на досить важкому партнерстві політичних партій самого різного спектра, був збережений і навіть зміцнений².

Протягом усього періоду існування Першої республіки відповідно до участі партій можна в цілому говорити про чотири типи урядових коаліцій:

– коаліція загальнонаціональна, інакше кажучи всенародна коаліція (1918-1919 рр., 1922-1926 рр.), яку створили аграрна партія, соціал-демократи та народні соціалісти, народні демократи і народна партія після виборів 1925 р. до неї вступила і промислово-фінансова партія;

– червоно-зелена коаліція (1919-1920 рр.) в складі представників аграрної партії, соціальних демократів і народних соціалістів;

– панська, інакше кажучи громадянська чи також чесько-німецька коаліція (1926-1929 р.), яку створили чеські або чехословацькі громадянські партії (аграрна, промислово-фінансова, народна) разом з двома німецькими громадянськими партіями (Союзом землеробів та Німецькою християнсько-соціальною народною партією), згодом до неї вступили національні демократи та Глінкова словацька народна партія;

– останнім її типом була так звана широка коаліція (1929-1938 рр.), що об'єднувала деякі чехословацькі й німецькі громадянські і соціалістичні партії (республіканська, народна, промислово-фінансова, народно-соціалістична, німецька соціально-демократична та німецька аграрна разом з деякими дрібними суб'єктами)³.

Саме завдяки коаліційній політиці Т. Масаріку вдалося, незважаючи на суперечності й сепаратистські тенденції, наявність позапарламентської опозиції, забезпечити стабільність у молодій Чехословацькій державі⁴.

Варто звернути увагу на те, що у 1920-х рр. організувалась неофіційна група політиків з п'яти найбільших партій: аграрії, національні демократи, народна партія, соціал-демократи і національні соціалісти (А. Швегла, А. Рашин, Я. Шрамек, Р. Бехине, Ї. Стржибни). Однією з причин появи такого угруповання є стабілізація роботи парламенту. У 1922 р. Р. Бехине пояснив причину існування П'ятірки тим, що парламенту потрібне сильне керівництво, без П'ятірки політика в ньому буде замінена демагогією. Метою П'ятірки було зробити ефективне управління шляхом досягнення політичного компромісу та забезпечити більшості голосів за нього в парламенті. Здатність П'ятірки досягати результатів зробили її найбільш могутньою політичною структурою⁵. Уряд А. Швегли, який спирався на П'ятірку виявився найбільш стабільним серед всіх кабінетів Першої республіки⁶.

Створення П'ятірки можна розглядати як певний відступ від демократичних норм, але в той же час в умовах різкого загострення соціальних і національних протиріч дозволило зберегти сам

¹ Іващенко, К. (1999). *Структура політичної системи Чехословаччини та її вплив на діяльність українських емігрантських політичних партій між двома світовими війнами*. Київ: Знання, 9.

² Пословський, Р. (2010). Еволюція традицій партійної демократії в Чехословаччині у міжвоєнний період 1918-1938 рр. *Проблеми історії країн Центральної та Східної Європи*, 110.

³ Harna, J. (2005). *Politické strany. Vytvoření politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861-2004*. Brno, 547.

⁴ Нагорняк, М.М. (2009). *Національно-державницька концепція Томаша Масаріка*. Київ, 199.

⁵ Bugge, P. (2006/2007). Czech Democracy 1918-1938 - Paragon or Parody? *Bohemia, Vol 47, no.1*, 13-14.

⁶ Бобраков-Тимошкин, А. (2008). *Проект «Чехословакия». Конфликт идеологий в Первой Чехословацкой республике (1918-1938)*. Москва, 98.

демократичний режим. Однак не тільки П'ятірка визначала політичне життя в країні. Організоване навколо Бенеша і Масарика впливове групування, так званий Град, також мало велике значення. Саме поняття «Град» включало не тільки певні персоналії, але також і ідеї і політичну практику. «Град» не був чітко структурованою організацією, скоріше являв собою конгломерат політиків, впливових осіб, журналістів, юристів і літераторів, які впроваджували лінію Масарика і Бенеша в чехословацьке суспільство. Його існування опиралось на високий авторитет в суспільстві Масарика. Найбільш близькі до «Граду» були соціалістичні партії, хоча його прихильники зустрічались в різних політичних об'єднаннях. Обидві структури тісно співпрацювали, проте і боролись за владу, широко використовуючи методи інтриг і закулісної політики¹.

В такому світлі можна говорити про те, що парламент певною мірою був позбавлений влади та незалежності, оскільки можна спостерігати опосередкований вплив на нього. В деяких випадках президент та політична еліта демонстрували свою готовність до використання недемократичних засобів, щоб забезпечити бажаний результат².

Дослідник А. Клімек оцінює діяльність «Граду» і «П'ятірки» як корисну для збереження демократії в державі, але разом з тим методи які вони використовували зменшують чистоту цієї демократії³.

Однак, незважаючи на такі протиріччя, багато дослідників називають Першу Чехословацьку республіку однією з найдемократичніших країн регіону. Дослідник С. Віднянський зазначає, що перемога країн Антанти у Першій світовій війні сприяла зміцненню парламентської демократії у східноєвропейському регіоні, найбільших успіхів у розвитку якої досягнула саме Чехословацька республіка. В основу існування й розбудови ЧСР її засновники і провідники намагалися закласти три головні ідейні настанови: державницьку ідеологію «чехословакізму», парламентську демократію та принцип непорушності територіального врегулювання в Європі на основі Версальської системи мирних договорів. Таким чином, Чехословаччина залишалась однією з найбільш демократичних й стабільних країн регіону міжвоєнного періоду⁴.

Отже, Чехословацька держава була створена як республіка, котра базувалась на системі плюралістичної парламентської демократії. При дослідженні державотворення Першої Чехословацької республіки, зокрема, розвитку парламентської демократії, важливим є аналіз ідейного впливу політичних еліт та лідерів, а саме першого президента Т. Масарика та його близького оточення, які мали вплив на становлення, розвиток та функціонування політичної системи держави.

References:

1. Bobrakov-Tymoshkyn, A. (2008). *Proekt «Chekhoslovakiya». Konflikt ydeolohiy v Pervoy Chekhoslovatskoy respublyke (1918-1938)*. [The "Czechoslovakia" Project: the ideologies conflict in the First Czechoslovak Republic (1918-1938)]. Moscow, 224. [in Russian].
2. Declaration of independence of the Czechoslovak nation (1918). <<https://archive.org/details/declarationofind00czec>> [in English].
3. Harna, J. (2005). *Politické strany. Vyvoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861-2004* [Political parties. Development and movement of political parties in the Czech lands and Czechoslovakia 1861-2004]. Brno, 547. [in Czech].
4. Herben, J. (1947). *T.G. Masaryk život a dílo presidenta osvoboditele* [Life and work of president liberator T. G. Masaryk]. Prague: Sfinx B. Janda, 496. [in Czech].
5. Ivashchenko, K. (1999). *Struktura politychnoyi systemy Chekhoslovachchyny ta yiyi vplyv na diyalnist ukrayins'kykh emihrants'kykh politychnykh partiy mizh dvoma svitovymi viynamy* [The structure of the political system in Czechoslovakia and its impact on the activities of Ukrainian immigrant political parties between Two World Wars.]. Kyiv: Znannya, 24. [in Ukrainian].
6. Klimek, A. (1996). *Boj o hrad. Hrad a pětka 1918-1926* [Fighting for Castle. Castle and Fifth 1918-1926], vol.1. Praha, 432. [in Czech].
7. Kravchuk, O. (2010). *T. G. Masaryk pro ideyu Chekho-Slovats'koyi derzhavy ta pryntsypy yiyi natsionalnoyi polityky* [T.G. Masaryk's idea of Czechoslovak state and the principles of national policy]. *Problemy istoriyi*

¹ Марына, В.В. (отв. ред.) (2005). Чехия и Словакия в XX веке: очерки истории. *Т.1*. Москва: Наука, 119.

² Bugge, P. (2006/2007). Czech Democracy 1918-1938 - Paragon or Parody? *Bohemia, Vol 47, no.1*, 26.

³ Klimek, A. (1996). *Boj o hrad /1./ Hrad a pětka 1918-1926*. Praha, 179.

⁴ Віднянський, С.В. (2011). Розпад Австро-Угорської монархії і проблеми національного державотворення в Центрально-Східній Європі. *Науковий вісник Ужгородського університету, вип. 27*, 66.

- Tsentrāl'noyi ta Skhidnoyi Yevropy* [The problems of history of the Central and Eastern Europe]. no. 1, 116-122. [in Ukrainian].
8. Mar'yna, V.V. (2005). *Chekhyya y Slovakyya v XX veke: ocherky ystoryy: v 2 kn.* [Czechia and Slovakia in the twentieth century: essays of history]. Moscow: Nauka, 453. [in Russian].
9. Masaryk, T.G. (2007). *Cesta demokracie. Projevy-články-roshovory* [The Way of Democracy], vol. 2. Prague, 572. [in Czech].
10. Masaryk, T.G. (1926-1927). *Myrovaya revolyutsyya* [The Making of a State], vol. 2. Prague 391. [in Russian].
11. Nahornyak, M.M. (2009). *Natsionalno-derzhavnytska kontseptsyya Tomasha Masaryka* [Tomas Masaryk's concept of national statesmanship]. Kyiv: Logos, 368. [in Ukrainian].
12. Poslovs'kyi, R. (2010). *Evolutsyya tradytsiy partiynoyi demokratsiyi v Chekhoslovachchyni u mizhvoyennyi period 1918-1938 rr.* [Evolution of tradition of party democracy in Czechoslovakia in the interwar period 1918-1938]. *Problemy istoriyi krayin Tsentrāl'noyi ta Skhidnoyi Yevropy* [The problems of history of the Central and Eastern Europe], no. 1, 107-116. [in Ukrainian].
13. Pikovska, T.V. (2009). *Mistse i rol politychnykh partiy v pershiy Chekhoslovatskiy respublitsi (1918-1938 rr.)*. [Place and role of political parties in the first Czechoslovak Republic (1918-1938)]. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhayla Kotsyubyns'koho. Seriya: Istorya* [The Scientific notes of Vinnytsia State Pedagogical University named after Mykola Kotsyubynsky. Series: History], no. 15, 243-246. [in Ukrainian].
14. Bugge, P. (2006/2007). *Czech Democracy 1918-1938 - Paragon or Parody? Bohemia*, vol. 47, no. 1, 3-28. [in English].
15. *Ustavní listina Československé republiky (1920)*. [The constitution of the Czechoslovak republic]. <http://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1920.html> [in Czech].
16. Vidnyansky, S. (2011). *Rozpad Avstro-Uhors'koyi monarkhiyi i problemy natsional'noho derzhavotvorennya v Tsentrāl'no-Skhidniy Yevropi* [Disintegration of the Austro-Hungarian monarchy and problems of creation of the national states in the Central-East Europe]. *Naukovyy visnyk Uzhorodskoho universytetu. Seriya: Istorya* [The Scientific Bulletin of Uzhgorod University. Series: History], no. 27, 61-68. [in Ukrainian].